

מערך שיעור

"בדרך אל העיר.."

מערך שיעור מלווה ידיעון יום ירושלים.

מטרות:

1. היכרות עם חוק יסוד ירושלים
 2. דיון: חקיקה כמחזקת או מחלישה את מעמדה של ירושלים.
- קהל יעד:** כיתות תיכון.
- זמן משוער:** כשעה וחצי.

רציונל:

על פי סקר המרכז הירושלמי לענייני ציבור ומדינה, 79% מאזרחי ישראל היהודים סבורים, שחשוב שירושלים תישאר תחת ריבונות יהודית.¹ בהתאמה, התגובות להחלטת אונסק"ו (מאי 2017), השוללת את תקפותו של חוק איחוד העיר, מלמדות, כי ההכרה ב'ירושלים כבירתנו הנצחית' חוצה עמדות ומגזרים. אם רוב הישראלים אכן סבורים שזו הבירה הראויה לעם היושב בציון, האם תיקוף סברה זאת בשלל חוקים וטקסים מחליש או מחזק את הריבונות הישראלית בעיר?

בשאלה זו נדון בשיעור באמצעות מקרה המבחן של חוק יסוד ירושלים.

מהלך השיעור:

1. נפתח את השיעור בשורות מתוך שירו של אמיר גלבע:²
*"לירושלים עירי רציתי לומר בקול
מלים שאני לוחש על לבה
שתשמענה גם אזני את אשר רוחש לה לבי".*

¹ סקר שערך המרכז הירושלמי לענייני ציבור ומדינה

² אמיר גלבע, 1917-1984, יליד אוקראינה שעלה ארצה בשנת 1937, ממשוררי דור תש"ח, חתן פרס ישראל לספרות.

מערכ שיעור

- נשאל את התלמידים מה לדעתם המילים שלוחש גלבוה לירושלים? מדוע לדעתם צריכות האוזניים לשמוע את אשר רוחש הלב?
- נציין את הכלל הקיים בעולם המשפט ההלכתי: **'דברים שבלב אינם דברים'**.

כלל זה תקף בכל הקשור ליחסים בין בני אדם. משמעות הכלל היא שכוונת הלב איננה בעלת משקל, כל עוד לא היא לא נאמרה באופן מפורש או שלא נעשה מעשה המעיד על קיומה. על פי כלל זה, לתחושות אין משמעות ביחסים משפטיים בין בני אדם.

- נשאל את התלמידים האם הם מסכימים עם הכלל הזה, ומדוע?

2. נציין: החל מימי קום המדינה התנהל ויכוח לגבי כינון מעמדה של ירושלים כעיר בירה,

האם מעמדה יקבע על ידי "דברים שבלב" – תחושות, חלומות, יצירות תרבות וכן הלאה, או שמעמדה יקבע על ידי מעשים מפורשים כגון חקיקה, העברת מוסדות השלטון אל העיר, פגישות עם נציגי מדינות זרות בירושלים וכן הלאה. על מנת להבין מדוע התעורר הוויכוח יש להכיר את העובדות ההיסטוריות:

ב- 29.11.1947 אימצה העצרת הכללית של האו"ם את החלטת החלוקה של ארץ ישראל. בחלקה השלישי של החלטת האו"ם מס' 181 נקבע מעמדה של ירושלים כישות נפרדת, מפורזת וניטרלית. בהחלטה זו נקבע גם כי העיר תנוהל על ידי משטר בינלאומי עשר שנים. בפועל לא שונתה החלטה זו, השוללת מירדן, מיישראל ומהפלסטינים את הזכויות על העיר ועד עצם היום הזה מותירה את הבעלות או את הריבונות הפורמלית עליה בידי האו"ם.³

3. חוק יסוד ירושלים:

נסביר: עד שנת 1980 לא עוגן מעמדה של ירושלים כעיר הבירה בחוק. לאור הסכם השלום עם מצרים והדיון במעמדה של ירושלים, הוגשה הצעת חוק על ידי חברת הכנסת גאולה כהן, הצעה שהתקבלה בסופו של דבר ברוב שכלל כמעט את כל סיעות הכנסת.

³ משה עמירב, אדוני ראש הממשלה: ירושלים, ירושלים תשס"ו, עמוד: 14.

מערכ שיעור

נבקש מהתלמידים לעיין בנוסח החוק, ולסמן את המטרות אותן מבקש החוק להשיג.⁴

4. נציין: טרם חקיקת החוק, וגם לאחר שאושר בכנסת, התקיים דיון ער בנוגע להצדקתו.

להלן ציטוט מדבריו של השופט חיים כהן, שסיהן כמסנה לנשיא בית המשפט העליון בשנת 1980:

"כל הסימנים מעידים, שהחוק לא נעשה אלא לשם הצהרה; הוא אינו מחזק את תביעתה של ישראל לריבונות במזרח ירושלים, אלא רק מחליש אותה."⁵

נבקש מהתלמידים להעלות השערות מדוע החוק עשוי לחזק או להחליש את ריבונותה של מדינת ישראל בכל שטחי העיר ירושלים.
על מנת לסייע בידי התלמידים לטעון טענה מנומקת, נחלק להם כרטיסיות עם העובדות הבאות:

- בשנת 1949, במושב ה-12 של כנסת ישראל, הציע מנחם בגין את חוק יסוד ירושלים, ותקף את בן גוריון בגלל היסוסיו בדבר הכרזת ירושלים כעיר הבירה של מדינת ישראל.
בן גוריון, כמובן, לא נשאר חייב, והשיב להצעת החוק בדברים הבאים:
"עלי להגיד לכם, כי יש הבדל יסודי ביני לבינכם, וזה לא רק בשאלת ירושלים, אלא בכל השאלות. לנו אין אמון רב בערכן של הכרזות, דקלרציות ודקלמציות,⁶ בין שהן על דברים גדולים וקדושים, היסטוריים וחיוניים, כמו: גבולות ועיר בירה ועיר נצחית וכדומה... אם אין זה צמוד למעשה מחייב, יום-יומי, קשה ומפרך."⁷

⁴ חוק היסוד מצורף לשיעור במסמך נפרד.

⁵ מתוך: משה עמירב, סינדרום ירושלים: כך קרסה המדיניות לאיחוד ירושלים 1967-2007, ירושלים תשס"ז, 2007 עמוד 114.

⁶ מובן המילה דקלמציה הוא דקלום או דיבור בסגנון שירי.

⁷ משה עמירב, סינדרום ירושלים: כך קרסה המדיניות לאיחוד ירושלים 1967-2007, ירושלים תשס"ז, 2007 עמ' 112.

מערכ שיעור

בדברים אלה של בן גוריון ישנה הכרה במעמדה הבלתי מעורער של הבירה, כשהמחלוקת איננה מהותית אלא טקטית.

- כנסת ישראל פעלה בתל אביב, ורק כחצי שנה לאחר הכרזת המדינה הכריז בן גוריון בשם הממשלה, כי השעה כשרה להעברת הכנסת לירושלים. לדבריו, "מיד עם גמר הקרבות התחלנו בהעברת משרדי הממשלה לירושלים ובהתקנת התנאים הדרושים לעיר הבירה – דרכי תחבורה תקינים, סידורים כלכליים וטכניים... הסידורים הדרושים בירושלים הולכים ומסתיימים, ואין עוד כל מניעה לחזרת הכנסת לירושלים...". הצעה זו של בן גוריון עוררה מספר תגובות, וביניהן דבריו של חבר הכנסת זרח ורהפטיג מן המפד"ל: "מוטב שירושלים תהיה שלנו, גם אם לא נדבר על זאת"⁸.

- ירושלים היא אחת מערי הבירה הבודדות, שרוב מדינות העולם אינן מכירות במעמדה ככזה. לפיכך, משכן הנשיא, הכנסת, משרדי הממשלה ובית המשפט העליון שוכנים כולם בעיר, אולם שגרירויות העולם אינן מיוצגות בה.

נאסוף את תשובות התלמידים במליאה.

אלה עשויות להיות תשובות אפשריות:

- חקיקה היא מעשה המושך תשומת לב בינלאומית. מן הבחינה הטקטית עדיפה פעולה סמויה יותר, המייצרת מציאות מבלי לעורר פולמוס.
- מדינת ישראל היא מדינה ריבונית, וזכותה להחליט מהי עיר הבירה שלה ולחוקק חוקים בהתאם. פעולות מסוג זה מחזקות את המדינה ואת עיר הבירה שלה.
- אין טעם בחקיקה שאיננה מגובה על ידי המציאות. עדיף לפעול בשטח, למשל על ידי העברת מוסדות השלטון לעיר, על ידי הקמת מרכזי תרבות או רוח בעיר, על ידי בניית שכונות נוספות וכן הלאה. פעולות מסוג זה בעלות השפעה ניכרת יותר מאשר חקיקה שאיננה מגובה על ידי המציאות עצמה.

⁸ הציטוטים לקוחים מתוך ארכיון המדינה.

מערכ שיעור

- חקיקה היא כלי משמעותי המחייב את אזרחי המדינה ומוסדות השלטון. זהו אחד הכלים החזקים ביותר במדינה דמוקרטית ולכן הוא יהיה בעל ההשפעה הגדולה ביותר בכינון מעמדה של ירושלים כעיר בירה.

5. נסביר: דיון דומה לזה שהתרחש כעת בכיתה התקיים במליאת הכנסת בטרם נערכה ההצבעה על חוק ירושלים. בדיון עלו טיעונים שונים על ידי חברי הסיעות השונות. נחלק את הכיתה לזוגות, וניתן לכל זוג ציטוט אחר מהדיון שהתקיים במליאת הכנסת. נבקש מהתלמידים לכתוב במשפט אחד את עיקר טיעונו של חבר הכנסת. במליאה נבקש מהתלמידים לציין האם בציטוט אותו קראו עלה נימוק חדש שלא נידון בכיתה קודם לכן. להלן הציטוטים אותם ניתן לחלק בין הזוגות השונים בכיתה:⁹

• דוד גלס, ח"כ מטעם סיעת המפד"ל ויו"ר ועדת חוקה וחוק ומשפט בכנסת התשיעית. דבריו לקוחים מפרוטוקול הדיון בחוק היסוד, בקריאה שנייה ושלישית: "האם יחזק חוק ירושלים את מעמדה של ישראל בקרב מחנה ידידיה המידלדל והולך? ... משהחלו גלגלי תהליך החקיקה לנוע, שוב לא היה מנוס מלהתייצב מאחורי חוק ירושלים... הרי כל היסוס וכל נסיגה היו מתפרשים מיד כהטלת סימן שאלה מצדנו על נושא ירושלים, ועל ירושלים אסור שירחפו סימני שאלה. צריך להיות ברור קבל עם ועולם, ששאלת ירושלים המאוחדת איננה פתוחה לשום משא ומתן".

⁹ הציטוטים לקוחים מ: <https://docs.google.com/file/d/0B-QDyUPyomCCaDU4d1o5UlhSZkE/edit>.
אנו ממליצים לכם המורים להיכנס לקישור ולעיין בדיון המרתק שהתקיים בכנסת. מן המסמך תוכלו לדלות ציטוטים נוספים.

מערך שיעור

- אורי אבנרי כיהן כח"כ מטעם סיעת של"י בעת הדיון על חוק יסוד ירושלים:
"אדוני היושב ראש, כנסת נכבדה, מי שאהבה בליבו אינו מדבר עליה בלי
הרף... מה עשיתם? האם הגברתם את האחדות של ירושלים? הרי כל ילד
בעולם מבין שאם ראש הממשלה מעביר את משרדו משכונה אחת בירושלים
לשכונה אחרת – ההצדקה היחידה לכך היא שהוא איננו בטוח שירושלים
מאוחדת".¹⁰

- אבא אבן, כיהן כשגריר ישראל בארה"ב ובא"ם וכחבר כנסת מטעם מפא"י:
"ממשלות ועיריות בראשות ה'מערך',¹¹ שיחררו, איחדו, בנו, פיתחו את
ירושלים בהשראתם של זיכרונות עמוקים, הבאים אלינו ממעמקי התודעה של
העם. אולם נוסף על יצירת המציאות דאגנו גם להסתגלות למציאות מצד
אומות העולם. גורמים זרים אשר פתחו בסירוב לבוא לירושלים החלו באים
לעיר, לכנסת, למשרדים ממשלתיים... בשנת 1949 הביא דוד בן גוריון את
אומות העולם לירושלים; בשנת 1980 נוקטת ממשלת ישראל פעולה,
שתוצאתה הצפויה היא הרחקת אומות העולם מירושלים".

6. נסכם:

בשיעור דברנו על חוק היסוד ככלי להבטחת מעמדה של ירושלים כעיר בירה ודנו
בשאלה האם החקיקה מחזקת או מחלישה את מעמדה של העיר.
את השיעור נסכם בסבב בו ישלים כל אחד מהתלמידים את המשפט הבא:
מעמדה ירושלים כעיר הבירה של ישראל הוא...

¹⁰ <https://docs.google.com/file/d/0B-QDyUPyomCCaDU4d1o5UlHSZkE/edit>

¹¹ סיעת המערך בכנסת איחדה שתי מפלגות, את מפלגת העבודה ומפ"ם, לימים הצטרפה אל הסיעה אף המפלגה הליברלית העצמאית.